

בענין היתר הגישה לשערי הר הבית והמסתעף

ובאיסור הכניסה להר הבית בזמן הזה

בחמלת ה' עלינו שוחרר ביום כח באייר תשכ"ו הכותל המערבי שריד בית מקדשנו ותפארתנו מעול זרים, וכן אופשרה הגישה אל שערי הר הבית, ורבים מאחינו בני ישראל נוהרים אליהם, „מרוב חשקתם לחזות בקודש“ (כלשון הרדב"ז ח"ב סימן תרצ"א) בבחינת רצוננו לראות את מלכנו, ורבים מתלבטים בזה אם מותר להם לגשת אל שערי הר הבית לראות משם את שטח הר הבית. והנה בגדרי הכניסה להר הבית מקומות מקומות יש וכמו שכתב הרמב"ם בפרק ו' מהלכות בית הבחירה הט"ו הר הבית מקודש ממנה (מירושלים) שאין זבים וזבות נדות וילדות נכנסין לשם. ובכלל זה בעל קרי שדינו כזב וכמבואר בפסחים סז ב וסח א. ובהט"ז כתב החיל מקודש ממנו שאין טמא מת נכנס לשם. — ושיעור החיל הוא ברוחב עשר אמות לפני העזרות וכמבואר במלחמת היהודים ליוסף בן מתתיהו ספר ה' פ"ה אות ג'. ולדעת התויו"ט היה מקיף את כל העזרה, ראה במדות פ"ב מ"ג, ולהגר"א שם לא היה מקיף רק מצד מזרח. ובהי"ו כתב עזרת הנשים מקודשת מן החיל שאין טבול יום נכנס לשם, ואיסור זה מדבריהם כר. ומקור דין זה הוא בכלים פ"א מ"ח. ומה שכתב מדרבנן הוא מהמבואר כיבמות ז ב ופסחים צב א מאי חצר החדשה שחדשו בה דברים ואמרו טבול יום לא יכנס במחנה לוויה, וסובר הרמב"ם דלא בכל מחנה לוויה דהיינו כל שטח הר הבית אסור, אלא בעזרת נשים בלבד (*), וכן כתבו התוס' בפסחים שם מהך דמסכת כלים, וכוונתם דאם גאמר דהכוונה על כל שטח הר הבית, אם כן אין כאן תוספת קדושה בעזרת נשים משאר שטח הר הבית, דטבול יום אסור בשניהם, ואם משום טומאת מת שאסור בעזרת נשים, הא אפילו בחיל אסור לטמא מת, ומן התורה בכל גווני מותר לטבול יום ולטמא מת. וכן דעת הראב"ד בתמיד שם הובא במלאכת שלמה שם, וכ"כ הר"ש והרא"ש

(* הטעם משום דסמוך למחנה שכינה, או לפי שהוא מקום כניסה ויציאה לכל אדם יותר. תוס' זבחים ל"ב, א. אבל בהר הבית ובחיל מותר, שם ע"ב ד"ה ורבי. ובפירוש הרא"ש תמיד פ"א מ"א שהביא שם בשם ר"י דגזרו אף על החיל, צ"ע.

בכלים שם, והרשב"א ביבמות, וכ"כ בביאורי הגר"א בתמיד שם שכן מפורש בפ"א דכלים, והיינו כנ"ל.

ובתוס' יבמות שם כתבו דבכל טבול יום אסור בעזרת נשים בין דבעל קרי בין דטמא שרץ ונבילה דקא איירי. בהו התם (בכלים) לעיל.
והנה ראיתי בפאת השלחן סימן ג' אות כו שכתב בדעת רש"י דהגזירה דטבול יום היה בכל שטח הר הבית, בנגוד לדעת כל הפוסקים הנ"ל. וצ"ע דאין יפרנס הך דכלים וכמו שכ'.

והנה הרע"ב בתמיד שם כתב לפי שהטבול יום משתלח חוץ לעזרה כדאמרינן וכל זב לרבות בעל קרי כו'. ותמה עליו במל"מ בהל' ביאת מקדש פ"ג ה"ג וכתב דדבריו אלו הם שלא בדקדוק דטבול יום אינו אסור כי אם מעזרת נשים ולפנים ואין איסורו כי אם מדרבנן. וכ"כ הרש"ש שם במחכ"ת דהרע"ב לא דק דטבול יום אפילו דמת ושרץ דאין משתלחין אלא ממחנה שכינה אסור ג"כ בעזרה מה"ת כדאיתא בפרה פ"א מ"ד, ורבנן גזרו אף במחנה לוייה שהוא בעזרת נשים, וקרא דכל זב אתי לרבות דקודם טבילה נאסר אפילו במחנה לוייה.

והנה בפאה"ש שם כתב דמה שתמה המל"מ על הרע"ב דריש תמיד, יש לומר דהרע"ב נקט שיטת רש"י דשם. וצ"ע דאפילו לשיטתו בדעת רש"י דגם בהר הבית אסור לטבול יום, מ"מ אינו אלא מדרבנן, והרע"ב כתב מה"ת כדאמרינן וכל זב. וגם אישמיטתיה לפאה"ש דברי הרע"ב במדות פ"א מ"ט שכתב להדיא שטבול יום אסור להכנס לעזרת נשים.

ובדוחק יש ליישב דברי הרע"ב דמש"כ חוץ לעזרה, הכוונה מעזרת נשים וכמש"כ במדות כנ"ל, ומש"כ וכל זב ר"ל כמו דמרבין וכל זב לענין בעל קרי דאסור במחנה לוייה, ה"נ בטבול יום דבעל קרי דינו כטבול יום דזב דאסור בעזרת נשים.

גמצינו למדין דלדעת הרמב"ם וסיעתו מותר לטבול יום בזמן הזה ליכנס להר הבית, וכן מבואר מדברי הרמב"ם שם בה"ז שכתב אע"פ שהמקדש היום חרב בעוונותינו חייב אדם במוראו לא יכנס אלא במקום שמותר להכנס שם, ולא ישב בעזרה. עוד מבואר שם שאין להכנס להר הבית אלא לדבר מצוה, וכן אסור הרקיקה שם, וגם אסור להכנס שם במגעליו ועוד כמה אזהרות ראה שם. מבואר מדבריו דגם בזה"ז מותר ליכנס לשטח הר הבית, והיינו לטבול יום באופן שלא יכנס אפילו לחיל מחמת טומאת מת, וכן מובא בספר חרדים מצות התשובה פרק ג' מכתב יד הרמב"ם ז"ל: ביום ה' ששה ימים לחדש מרחשון שנת ששה ועשרים ליצירה (ד' תתקכ"ו) נכנסתי לבית הגדול והקדוש והתפללתי בו. [וראה בירושלמי פסחים פ"ז הי"ב רבי יוחנן בשם ר' פנחס מן מה דאנא חמי

רבנן שלחין סנדליהון תחת האגף של הר הבית הדא אמרה שלא קדשו תחת האגף של הר הבית[*].

והנה הרמב"ם רב גובריה וידע להזהר שלא לעבור את הגבול המותר. אולם אנן יתמי דיתמי חלילה לנו מעבור מפתחי שערי הר הבית ולפנים מחשש שמא ימשך למקום האסור בחיל, או בשטח שהיה שם העזרה, שהוא באיסור כרת אף בזמן הזה וכמו שפסק הרמב"ם הסמ"ג והחינוך והכפתור ופרח פ"ו וספר יראים סימן שכ"ה, וכן פסק המג"א סימן תקס"א וכתב דדברי הרמב"ם שרירים וקיימים והנכנס עתה למקום המקדש חייב כרת שכולנו טמאי מתים, וכ"מ בשבועות דף י"ד ע"ב בד"ה ונעלם, וכ"כ בסה"ת וכ"כ באגודה בשבועות. וכ"פ במשנה ברורה שם, וכ"כ בליקוטי הלכות שלו זבחים דף קז בשם סמ"ג מל"ת שלב שלג ריטב"א בחי' למגילה ההתשב"ץ ח"ג סימן ר"א טור יו"ד סימן של"א [וכתב ולפלא קצת על המג"א שלא זכר כל אלו הראשונים דקיימי ג"כ בשיטת הרמב"ם דקדושת העיר והבית לא בטלו וממילא הנכנס לשם בזמננו שכולנו טמאי מתים חייב כרת]. ואתרי שהאריך לסתור קושיות הראב"ד, כתב ועיין בביאור הגר"א ביו"ד סימן של"א סעיף ב' וכן בסעיף קל"ה דדעתו ג"כ כהרמב"ם והפוסקים הנ"ל דקדושת הבית לא בטלה. [וכתב שם ודע דאף שסתמנו בפנים דמקריבין בזמן הזה אע"פ שאין בית, מ"מ יש להתבונן הרבה אודות שארי ענינים דהיינו אודות מקום המזבח, ואודות מה שכולנו טמאי מתים, ואיך נעמיד המזבח על מקומו, וגם איך נקריב בטומאה כאשר אין לנו ציץ לרצות, וגם כאשר שאין לנו כתב יחוס, אם יש לסמוך על חזקה, וגם אודות תכלת שאנו צריכין להאבנט]. ובבנין ציון סימן ב' כתב דאף לדעת הראב"ד מידי ספיקא דאורייתא לא נפקא, אולם הסכמת הפוסקים כהרמב"ם. ובספר שערי דלתי הלבנון הדין בשאלת הכניסה להר הבית מביא בעמוד י"ג מספר ברכת הזבח זבחים דף ס' שכתב והדבר שקול עד שיבוא מורה צדק**].

(* וכתב ע"ו בספר משכנות לאביר יעקב דוהו דוקא בשערים שהיו בזמן שבית המקדש היה קיים, ואז לא קדשו האגף, אבל השערים שהוסיפו אחר החורבן כזמננו דמתחלה היה מקום חלל השערים בתוך עובי הכותל דהר הבית שנתקדשו אז, על כרחך שם ודאי אסורים ליכנס שם מה"ת.

** ומשכבר הימים אמרתי כסמך לדעת הרמב"ם ממקרא מפורש בדברי הימים ב' פרק ל' פסוק ח' וכאז למקדשו אשר הקדיש לעולם. שוב אחרי זמן רב מצאתי ראיתי להגאון בעל אור שמת שציין מקרא זה לחינוק דעת הרמב"ם.

ובספר משפט כהן סימן צ"ו כתב אמנם אין לנו כלל ענין הכרעה בין ההרים הגדולים בין התנאים והאמוראים ובין רבותינו הראשונים ביחוד בין הרמב"ם והראב"ד בדין זה של קדושה ראשונה ושניה של המקדש אם קדושה לשעתה וקדושה לעתיד לבא, כי ע"פ דרך ההוראה הכבושה בישראל נחשב כל דבר שנשאר בלא הכרעה אצל הדורות הקדמונים ביחוד בדבר שלהאוסרים הוא איסור דאורייתא ודאי, ובפרט איסור חמור של חיוב כרת, לספק גמור ששום אדם אינו רשאי להקל בו אפילו אם לא יהיה חומר האיסור ידוע ומתפשט בישראל, ובפרט בנ"ד שכמה וכמה דורות עברו שנמסרה להם הקבלה הקבועה שמחזיקים בדעת האוסרים, ויראים וחרדים הם כל עדת ישראל להכנס אל מקום המקדש מפני הטומאה, בודאי אין זה מן המדה כלל לקום עכשיו בזמן הזה ולאמר שנמצאה ההכרעה להקל בזה, ולא היה עולה על הדעת שאיזה בן תורה יהיה מי שיהיה יעשה כזאת, אבל מאחר שנהיה מה שלא פללנו שיש מתפארים להכריע כדעת הראב"ד וכתנאים הסוברים שקדושה ראשונה של המקדש לא קדושה לע"ל, ולפי דעה זו אם יוכרע כן שוב הותר הדבר להכנס למקום המקדש כל ערל וכל טמא בלא שום מעצור מצד דין תורתנו הקדושה, מוכרחים אנחנו לברר בפרטיות את הצדדים השונים של כל מציאות ההכרעה בהלכה חמורה זו, ואחרי האריכות בזה מסיק דכן ההלכה רווחת וקבועה בישראל וכן דעת שאר רוב רבותינו הראשונים ז"ל כדעת הרמב"ם הברורה והמוחלטת, ואף להראב"ד איסור דאורייתא יש, ועכ"פ איסור דרבנן לפחות ודאי איכא, וחלילה לשום אדם להורות שום צד של קולא באיסור חמור ומקודש קדש קדשים זה, ומאן ספין ומאן רקיע להתיר איסור דרבנן ולזלול בקדושת מקום בית מקדשנו ותפארתנו שארית פליטת כל חמדתינו, ואין הכניסה להתפלל שם שה בנוק זלוול הקדש. וכבר כתב הכפתור ופרח שם דאין לנו להתקרב מפתח הר הבית ולפנים כי משם הוא מחנה לוי^ה, וכן מבואר מהרדב"ז הגו' שהתיר רק להתקרב אל הפתחים וכמו שיתבאר להלן, ולכן החרדים לדבר ה' גוהרים מלפסוע אפילו פסיעה אחת מעבר לשערי הר הבית אפילו לטבול יום, מחשש שלא יבואו להמשך אל הקדש פנימה שהוא באיסור כרת, כיון שאין ברור לנו כהיום מקומם המדיק של העזרות והחיל, וכל זה מכלל מורא מקדש וכמו שהאריך בזה במשפט כהן שם.

ועתה נבוא לברר אם מותרת הגישה אל החומות המקיפות כהיום את הר הבית. ובתחילה נברר היתר הגישה אל הכותל המערבי אשר כידוע גם על זה קמו קצת עוררים וכמו שיבואר.

הנהגה כידוע מקובל משנות דור שהכותל המערבי אשר לפנינו הוא מכותלי הר הבית ולא של העזרה, ובספר אלה מסעי להר"מ חאגיז (נולד שנת תל"א)

מביא שזקנו אבי אמו מרן הגאון המפורסם מוהר"ר משה גלאנטי היה הולך בערב פסחים וערב יום הכפורים לכותל המערבי. אולם בחכמת אדם בספרו שערי צדק שער משפטי הארץ פי"א ס"ח כתב שהוא מכותלי העזרה, וז"ל שם ולכן כשהולך למקום המקדש צריך שיהיה לו הר הבית למזרח הוא יעמוד במערב פנים למזרח דהיינו למקדש כי הכותל המערבי הנשאר ר"ל כותל העזרה שהיתה לאחורי קדש הקדשים י"א אמה, ולכן מותר [נראה דצ"ל אסור] לילך סמוך לה, אבל ממזרח הר הבית למערב אסור [נראה דצ"ל מותר], וכמו שנביא להלן בשם הכפתור ופרח והרדב"ז.

ונראה מבואר מלשונו שנמשך אחר הבנת דברי הרדב"ז בתשובה ח"ב סימן תרצ"א [אם שלא ציינו, וגם מהפלא שלא הזכיר מסקנתו להיתר כמו שנביא להלן] שנשאל על מה שנהגו בזמנו ליכנס לעליות הבגרות סביב בית המקדש שהן בולטות לתוך המקדש על ידי זיוין וגזוזטאות [מרפסות] אשר מצד מערב, והמדובר שם בשער הכותנה [באב אל קטאגין], והמכונה בלשונו החנויות, מפני החנויות שיש בסמטה ההיא המובילה לשער ההוא — אשר הוא המקום היותר קרוב אל הכפה, היינו המסגד עומר הנקרא כפת הסלע, ואשר לפי דעת הרדב"ז נמצא שם האבן השתיה שהיה בקדש הקדשים, ואשר עליו היה מונח הארון בימי בית ראשון⁶, וגם כתב שבמערה שתחת הכפה שם נגנו הארון⁷. והנה כידוע השער ההוא הוא המשך ישר בקו אלכסוני קצת מהכותל המערבי, ומוזה דן החכמת אדם גם על הכותל המערבי שהוא כותל העזרה. וראה עוד בבית רידב"ז סימן ל"ח שחכם אחד בזמנו דעתו להחמיר שלא לגשת אל הכותל המערבי ושצריך להרחיק שני אמות(?) משם עיי"ש, והוא כתב לתת טעם על שנהגו להקל ומתירים בשופי להתיר לגשת עד הכותל המערבי אף להסוברים שהוא בשטח הר הבית וכמו שהבאנו בקונטרסנו דרישת צב"י הערה י"ד⁸.

אולם לדעתי יש להתיר בשופי לגשת לשער הגז, וכמו שגם הרדב"ז במסקנתו מתיר והביאו בשערי תשובה סימן תקס"א, וממילא מותר לגשת גם לכותל המערבי בלי פקפוק. והנה הרדב"ז כשצדד בתחילה להחמיר הוא ממה שחשב (ובלשונו שם „שיערתי שאין בכל הפתחים שיש משם עד הכפה יותר מ"א אמה", וכמש"כ גם החכמת אדם שנמשך אחר דבריו כאמור לעיל) שכפת המסגד אינה רחוקה כל כך מהשער ההוא, ולכן כתב להרחיק משם [לטמא מת] י"א אמה שכן היה המרחק בין כותל מערבי של העזרה לכותל ההיכל כי הכותלים נתקדשו. [וכנראה שיטתו כשיטת הרע"ב פ"ה דמדות מ"א דהיי"א אמה הוא עם הכותל].

הנה בבנין ציון סימן א' תמה על הרדב"ז על מה שכתב שאין צריך

להרחיק מן הכפה רק י"א אמה, והוא כתב שצריך להרחיק משם ל"ח אמות, היינו עשר אמות שבקדש הקדשים שאחר האבן שתיה, אשר הוא לדעת הרדב"ז בכפה ההיא, ואחר כך עוד 17 אמה שיעור כותל קדש הקדשים והתא וכותל התא, ואחד עשר אמות שאחורי בית הכפורת, ורק אז יצאנו מחשש כניסה לעזרה. אולם כבר הערנו בקונטרסנו שם שצריכים להרחיק עוד כשיעור כותל העזרה ומקום החיל שהוא רחב עשר אמות אשר לדעת התיו"ט הוא סובב גם בצד המערבי של הר הבית, ואשר גם שם אסור לטמא מת ליכנס כמו שכתבנו לעיל, ואשר ביחד הוא חמישים ושלש אמות.

הנהגה מבואר בתפארת ישראל במדות פ"ב אות ו' דשטח הר הבית מצד מערב היה 63 אמות, [ולפי „חנוכת הבית" היה 100 אמה], וביחד הם בערך 116 אמות, ובמרחק כזה יצאנו גם מחשש כניסה לשטח הר הבית אף לטמא בשאר טומאות.

הנהגה ראיתי בקונטרס בשעריך ירושלים לר' טוביה סלומון ז"ל שהרדב"ז כתב כן על פי ההשערה, אולם באמת המרחק בין אמצע כפת הסלע עד החומה יש 104 מטר, ובין מערבה של כפת הסלע עד הכותל המערבי הוא 78 מטר [כ"כ הרא"מ לונץ ירושלים ספר ה' עמוד 2, ובקונטרס הג"ל לא העתיק כל הצורך], דהיינו לפי שיעור 60 ס"מ האמה מגיע ל-173 אמות, ואם כן בודאי שיצאנו מכל חשש, ויש לומר בבטחה שהכותל המערבי שלפנינו הוא כותל המערבי של הר הבית ומותר לגשת לשם, [וכ"כ במשכנות לאביר יעקב], וכן לשאר השערים שבצד המערבי של הר הבית הנקראים בשם שער המערבי אשר ליד כותל המערבי, שער השלשלת (באב אסלסלה) שער הברזל (באב אל חאדיד) שער המשגיה (באב אנאצר) [אשר משם היה הכניסה הראשית אל המסגד, ואשר לדאבוננו רבים מאחב"י מתוך אי ידיעה ומחוסר אזהרה מחומר האיסור מקבלים כרטיס כניסה בכסף מלא לביקור ברהבת המסגד ועוברים על איסור כרת], ונקרא גם שער בית הסוהר (באב אל חאבס) ושער על אגימה.

הנהגה מצד מזרח ודרום נמצאים רק שערים סתומים, ועוד נדבר מזה להלן. [אגב לדעתי רמז יש בכך כי כידוע עיקר הכניסה להר הבית בזמן שבת המקדש היה קיים היה מצד דרום ומזרח, וכעת אשר הכניסה אסורה לנו נשאר סגור שערי הכניסה העיקריים עד יבוא גואל לנו על דרך האמור ביחזקאל מד ב השער הזה סגור יהיה לא יפתח וגר' והיה סגור].

אולם מצד הצפוני של הר הבית ישנם עוד שלשה שערים שמשם יש כניסה להר הבית שער השבטים, באב אל חוטא ובאב אל עטם. והנה לדעתי נראה דמותר לגשת גם לשם ונבאר זה. דהנה הרדב"ז שם כתב דכותל הדרומי של הר הבית הוא כותל הדרומי של העזרה כי אבני היסוד ההוא הם אבנים גדולות

המזורה שהוא בנין קדמון, ואם כן סוף הבנין הנקרא מדרש שלמה לצד הדרום הוא סוף העזרה.¹⁰ ולפי דבריו בודאי מותר לגשת עד השערים שבצפוננו, שהרי המרחק בין דרום לצפון הר הבית הוא בחומה המזרחית 474 מטר המערבית הוא 490 מטר, (וי"א 486 מ'), ורוחב הר הבית המקודש הוא רק 500 אמה על ת"ק אמה, וא"כ יש מרחק רב בין דרום לצפון.

אולם גם לדעת החוקרים האומרים שבחומה הדרומית נמצאים שרידי שערי חולדה אשר היו בדרום הר הבית, וכן כתב בכפתור ופרח פ"ו וכן ניכרים שני שערי חולדה לדרום וכו', גם כן מותר לגשת להשערים הצפוניים שלפי האמור המרחק משם עד החומה הדרומית הוא יותר מת"ק אמה. (וראה בהערה ההסבר לזה שהאורך הוא יותר משיעור הרוחב שהוא בצד הדרומי 283 מטר שהוא בחשבון 56 ס"מ האמה עולה לת"ק אמה, ובצד הצפוני הרוחב הוא 321 מטר (וי"א 317 מ')¹¹.

ובחומה המזרחית אשר שם שערי הרחמים (ובטעות נדפס בב"ח ובחכמת אדם הנ"ל שהוא בכותל המערבי), כבר כתב הכפתור ופרח שם וז"ל: מכל זה יראה כי מה שאנו רואים היום בזמננו זה מהכותלים העומדים האלה שהם כותלים מחומת הר הבית, עוד היום ניכר שער שושן למזרח והוא סגור אבני גזית וכו' וכן ניכרים שערי חולדה לדרום וכן ניכר שער הקיפונוס¹² למערב, שער הצפון שהוא הטדי אינו ניכר שאותו צד נחרב וכו', ולצפון הפתח הסגור אשר במזרח כו' כמטחוי קשת יש בכותלו שערי רחמים, והישמעאלים הורגלו בזה וקורין להם באב אלרחמא כו', אם כן היום שאנחנו בחטאינו מבחוץ גוכל להתקרב לענין תפילה והשתחויה עד אותם הכתלים, וכן עמא דבר באים עד אותם הכתלים ומתפללים לא"ל יתברך לפני אלו השני שערים, וכבר ביקש שלמה מה' בתפלתו שתקובל תפילת המקום ההוא. וכ"כ הרדב"ז בתשובתו שם שהם מכותל הר הבית וז"ל הנה נתבאר כי הכותל המזרחי אשר הוא בנוי עתה הוא כותל הר הבית המזרחי לפי שמשם והלאה הוא הר הזיתים ועוד כי שערי רחמים הוא באותו כותל, ומביא לדברי הכפר"פ הנ"ל¹³.

מכל הנ"ל מבואר שמותר לגשת אל החומות מכל צד וכמו שכתב הכו"פ, והרדב"ז שחשש בתחילה הוא מפני שדן על דרך ההשערה ובאומד ולא במדה כהיום.

והחוששין לגשת בצד מזרחית דרומית (מאחר שהחומה הדרומית רחבה רק 283 מטר ולפי החשבון של 60 ס"מ האמה צ"ל 300 מטר [אולם בשערי הרחמים יש להקל מאחר שהוא רחוק 315 מטר מהחומה הדרומית] וכן ממה שהעיר בפאה"ש סימן ג' אות כ"ז) וכן בהחומה הדרומית מצד דברי הרדב"ז הגו', יש להתיר עכ"פ בטבולי יום ובוה יצאנו מכל חשש.

אולם זה רק בענין הגישה אל שערי הר הבית, אבל לא להקל על עצמם מעבור אף פסיעה אחת מעבר לשערים אף לטבולי יום וחליצת המנעלים, מחשש שמא יבואו להמשך אל הקדש פנימה אשר הנכנס לשם הוא באיסור כרת וחייב מיתה כמו שאמרנו לעיל, ויש לנהוג לפי המסורת בזה מאבותינו מאז ומעולם שלא לעבור מפתח הר הבית אפילו במקום שמותר על פי הדין⁴¹. וכבר כתב הרמב"ם בהל' בית הבחירה פ"ו ה"ב שלא יכנס להר הבית אלא לדבר מצוה, ובנדוננו אף הנכנס להתפלל שם הוי מצוה הבאה בעבירה, ואין הכניסה להתפלל שם שוה בנוק ולזול הקודש (משפט כהן סימן צ"ו), וכבר אמר החכם כי צריך להזהר מאלף צדדי היתר אם יש חשש שיבוא ח"ו לצד אחד של ספק איסור. וגם הרדב"ז בתשובתו שם המדובר רק בענין אם לעלות בעליות אשר לצד מערב ולצד צפון וצד המזרח, וכ"כ במסקנתו שו"ר וכן אמרו לי בני אדם היודעים לשער שאין לך פתח ולא עליה שלא תהיה רחוקה מכיפה כפי שיעור אשר כתבתי, הילכך מותר להתקרב אל הפתחים ולעלות אל העליות⁴², אבל לא התיר להכנס בפנים הר הבית. וכן אסר שם להכנס במחילות אשר תחת הקרקע. שו"ר בשו"ת הרדב"ז סימן תרמ"ח שנשאל אם נמצא בפנים מאחורי הכותל המערבי לבין קדש הקדשים לאיזה צד יפנה בתפלתו, וכתב בתחילת תשובתו דבר זה דרוש וקבל שכר (ראה סנהדרין ע"א, א), ואם התיר להכנס לשטח הר הבית, הרי הדבר במציאות ולא רק בבחינת דרוש וקבל שכר.

ובא וראה מה מאד חששו חז"ל בענין נזיר שאסור בענבים רק באיסור לאו, ואפ"ה אמרו חז"ל (ע"ז נח ב) לך אמרין נזירא סחור סחור לכרמא לא תקרב, ואף דמסיימי מחיצתא, וכל שכן בנדוננו דלא מסיימי מחיצתא (ראה סוטה מד א). ומי לנו גדול משמשון שופט בישראל ונאמר בו (שופטים יד ה) וירד משמשון ואביו ואמו תמנתה ויבואו עד כרמי תמנתה והנה כפיר אריות שואג לקראתו, ולא נאמר לקראתם. ומפרש הגר"א ז"ל כי מפני שכשהגיעו לכרם, ושמשון שהיה נזיר התרחק משם והלך בדרך אחרת לבדו ושם נפגש הוא לבדו עם הארי, ואביו ואמו לא ראו. וכ"ש וק"ו בנדוננו שיש חשש איסור כרת.

הנה לאור כל האמור היה מן הראוי לחדש המשמרות להזהיר למי שרוצה להזהר, והנכשל מתוך אי ידיעה מחומר האיסור, מגשת אל הקודש, וכאשר כבר נכשלו רבים וכן שלמים, וכמו שכבר כתב רבינו באבני נזר יו"ד סימן תמ"ט „אמנם יש לפרש השמירה שלא יבוא שם מי שאסור לבוא כו' או שלא יבוא זר להיכל, וכעין שמירת תרומה שהיא שלא תטמא, וכן מקדש, כי את מקדש ה' טמא כו', וזה הוי כבוד המקדש שלא כל הרוצה ליכנס, יכנס, וזה שייך אף בזמן הזה כו', ואם שאי אפשר לפעול נגד נכרים שלא יכנסו, מ"מ שייך שימור נגד ישראל כו'". והנה גם בזמן שבית המקדש היה קיים הציבו עמודים על הסורג

ועליהם שלטים וכתוב בלשון יון ובלשון רומא ברשות משלטון הרומאי¹⁰ המודיעים את חוקי הטהרה לאמר כי אסור לאיש נכרי לבוא אל הקודש וכמ"כ במלחמות היהודים ליוסף בן מתתיהו עמוד 302, והשומע ישמע ותבוא עליו ברכת טוב. ובספר „העליה לרגל בימי בית שני“ מאת ד"ר שמואל ספראי בעמוד 144 כתב מעדותו של פילון (על החקים ו. 156), „ההשגחה על טהרתם של הבאים נתונה היתה בידי הלויים ששמרו על טהרת העיר ומבואות המקדש, תפקידם היה לשאול את הבאים אם טיהרו עצמם כחוק כדי שלא יטמאו את המקדש שלא בכוונה, ונאמן היה אדם להצהיר על עצמו כי נטהר וטבל כדת“.

ותפילתנו לה' שבמהרה בימינו יבנה המקדש על תלו ונזכה להטהר ולהתקדש ולחזות בנועם ה' בבית הגדול הקדוש בב"א.

ונסיים בלשונו המזוקק של המשפט כהן סימן צ"ו והנה עומדים אנו ביראה מרחוק ומצפים לחדש ד' שישוב וירחמנו ויאר לנו באור גאולה שלמה שנזכה על ידה לטהרה גמורה באופן שנוכל להתקרב לבית תפארתנו בכל מדת הקדושה הראויה לו, ועד אז כל ישראל חברים יתאגדו לאגודה אחת לכוון את לבם לאביהם שבשמים בלא פרץ ובלא יוצאת בלא שום הריסות גדר ובלא שום חשש איסור של חילול הקדש וטומאת מקדש וקדשיו, כי אם ביראת ה' טהורה ובאמונת אומן בדבר ה' הנאמן לעד וברוח קדושה וטהרה ובחיי נועם ושלום רב לכל עם ד' הגוי כולו, העומד להושע בקרוב בימין ה' רוממה העושה חיל תשועת עולמים. אמן וכי"ר.

ציונים והערות

1. והרמב"ם השמיטה. וכתב המל"מ לא ידעתי למה לא הזכירו ג"כ בעל קרי שהוא משתלח חוץ לשתי מחנות כמו הזב כדאיאת בפסחים דס"ז [שאמרו שם זב וכל זב לרבות בעל קרי. ובפירוש הרא"ש לתמיד פ"א מ"א שכתב ולא כל זב, הוא לכאורה ט"ס]. וכן בפ"ג מהלכות ביאת מקדש ה"ג לא הביא דין הבעל קרי בפירוש, אך נראה שהדין דין אמת שהרי כתב שם הטמא המשולח מהר הבית אם נכנס עובר בלא תעשה כו', וקרא דמייתי בבעל קרי מיירי, וכן מתבאר ממש"כ בפ"ח מהלכות אלו דין ז'.

והנה מש"כ וכן מתבאר בפ"ח ה"ז, הוא מהא דתנן בריש תמיד אירע קרי לאחד מהם כו', ואמרו בפסחים סז ב מסייע ליה לרבי יוחנן דאמר מחילות לא נתקדשו ובעל קרי משתלח חוץ לב' מחנות. ומדהביא הרמב"ם דברי המשנה מבואר דפסק כרבי יוחנן. אולם הנה ברש"י פסחים שם כתב הני תרתי מילי שמעינהו כי הדדי מרביה וכי הדדי אמרינהו. מבואר דס"ל שאין שייכות זה לזה וכמש"כ גם המל"מ בביאת מקדש פ"ג ה"ג. ואף שהמל"מ כתב על דברי רש"י ולי נראה שהם תלויים זה בזה. מרש"י נראה דלא ס"ל כן, וכ"כ הרא"ש והמפרש בתמיד [וכן ראיתי אח"כ בספר מגיד מראשית להגר"ח אלפאנדרי בקונטרס דרך הקדש שכתב כן]. וכן דעת הרמב"ם, וסגי ליה התם במילתא קמייתא דרבי יוחנן דמחילות לא נתקדשו וכמש"כ הרמב"ם בבית הבחירה פ"ח ה"ז. ומש"כ המל"מ דאם לא נאסר כי אם במחנה שכינה למה לו לילך במסיבה ההולכת תחת הבירה, יש לומר דכיון שהוא נמצא בעזרה למה לו לילך דרך העזרה עד הר הבית, ולכן נכנס תיכף למחילות שתחת העזרה דלא נתקדשו בקדושת העזרה. (והרש"ש שכתב על הרע"ב פ"א דתמיד מ"א שכתב ומפני שהיה בעל קרי לא היה מהלך דרך העזרה, דהוא שלא בדקדוק, דהול"ל דרך הר הבית, ולדעתי כוונתו כמו"ש דרך העזרה להר הבית). ומה שכתב מהך דביאת מקדש ה"ח שהביא קרא דבעל קרי דעובר בלא תעשה [וכ"כ בדרך הקדש שם], יש לתמוה איך אפשר לומר דמש"כ הרמב"ם הטמא המשולח מהר הבית, כוונתו לבעל קרי שלא הזכירו לגמרי לעיל מינה, ומה שהביא הפסוק המדובר בבעל קרי, אולי י"ל מפני שממנה יש ללמוד שיש לאו על הטמאים המשולחים מאותם המקומות שאסורים להכנס בהם כמו שיש לאו בבעל קרי ממחנהו במחנה שכינה, כמו כן קאי על הזבים וכו' המשולחים מהר הבית שהזכירים לעיל, אבל לא מפני זה נדייק שכוונתו לומר ברמו שבעל קרי משולח גם מהר הבית. ובאמת מצינו פלוגתא בזה אם בעל קרי משולח גם מהר הבית, דהנה הרמב"ם בספר המצות מצוה ע"ח כתב שהזהיר לכל טמא להכנס תוך מחנה לוי' שכמוהו לדורות הר הבית כמו שבארו בריש מסכת כלים פ"א מ"ח,

ושם התבאר איסור ביאת טמאים להר הבית [ולא נזכר שם כלל בעל קרי, וכמו שהעיר גם המל"מ ובדרך הקדש שם], והכתוב הבא על לאו זה הוא אמרו איש אשר לא יהיה טהור מקרה לילה לא יבוא אל תוך המחנה. [ופלא על המל"מ שלא הזכיר לדברי הרמב"ם בספר המצות]. ושוב הביא סוגיית הגמרא בפסחים סח א שאמרו שם ויצא אל מחוץ למחנה זה מחנה שכינה ולא יבא אל תוך המחנה זה מחנה לוייה. מתקיף לה רבינא ולימא אידי ואידי מחנה שכינה ולעבור עליו בעשה ולא תעשה כו'. ושוב כתב ולשון הספרי לא יבא אל תוך המחנה זהו מצות לא תעשה. והנה בספרי שם מובא בתחילה דעת הת"ק דלא יבא הוא לעבור בלא תעשה, ושוב מובא שם דעת ר"ש התימני דלא יבא הוא לרבות מחנה לוייה, וכגמרא דידן. מבואר דפליגי אהדדי דלדעת ת"ק אין איסור רק במחנה שכינה. ושוב ראיתי כן בהתורה והמצוה להגאון המלבי"ם בפרשת נשא ה, ה. וא"כ י"ל דהרמב"ם בהלכה פסק כת"ק דאינו מוזהר רק על מחנה שכינה בעשה ולא תעשה כדעת הת"ק, ולכן השמיטה לדין בעל קרי המשולח מב' מחנות. וכ"כ באור חדש על פסחים דס"ז א' ד"ה אמר ר"ח בדעת הרמב"ם אך מה שכתב כן בשם המשנה למלך צ"ע.

וכן יש לדייק [שור"ר שדייק כן בדרך הקדש שם] ממש"כ בביאת מקדש שם ומשלחין זבים וזבות כו' חוץ לשתי מחנות שהוא חוץ להר הבית מפני שהם מטמאים המשכב והמושב, מבואר דבע"ק כיון שאינו מטמא משכב ומושב אינו אסור בהר הבית. אולם להלכה ברור שאף שצדדנו ליישב השמטת הרמב"ם דין בעל קרי, מכל מקום הדין דין אמת וכמש"כ המל"מ שכן דעת הסמ"ג רש"י ותוס' הרא"ש ושאר ראשונים. ובמלחמות היהודים ליוסף בן מתתיהו עמוד 105 כתב, „ומן הגברים נעצר כל איש אשר לא התקדש כליל מטומאתו לבוא אל החצר הפנימית (העזרה)“. ודע דבסדור הגריעב"ץ (הנהגת הבוקר) כתב די"א להחמיר לבע"ק לטבול במים חיים. וכעת לא אדע מי הם היש אומרים.

2. במשך חכמה בפרשת נשא על הפסוק וכל זב, כתב לפרש מה שכתוב בירמיה ל"ו, י"א פתח שער בית ה' החדש. דהכוונה דכיון שהיו טבולי יום דבע"ק, והם אסורים ליכנס במחנה לוייה, ועשו בית חדש שלא יתקדש במחנה לוייה. הנה מש"כ דטבול יום אסור במחנה לוייה, הוא בנגוד לדעת הרמב"ם ושאר ראשונים והגר"א שהוכרנו. וכן מש"כ שעשו בית חדש שלא נתקדש במחנה לוייה, אינו מובן איפוא עשו בית זה, אם מחוץ להר הבית אין בו שום קדושה כל שלא נתקדש בקדושת הר הבית, ובמחנה לוייה איך זה אפשר שנסאר מקום שלא נתקדש, ואם הוסיפו על מחנה לוייה מחוץ להר הבית, הא ודאי שיש בו מקדושת מחנה לוייה לענין טמאים. וכמש"כ במקדש דוד ח"ב סימן כ"ו אות א' דאם יקדיש כל הר הבית דהיינו שיעור ת"ק על ת"ק אמה לקדושת עזרה

וכמש"כ הרמב"ם בהלכות בית הבחירה פ"ו ה"י, על כרחך צריך לעשות מחנה לוייה מחוץ לשטח זה, וכן צריך לעשות שם עזרת נשים. ומה שכתב באנציקלופדיא תלמודית כרך י עמוד תקע"ז בשם מקדש דוד ואור שמח דעל שיעור זה של הר הבית אין להוסיף. אינו נכון דהם לא כתבו רק להסביר דעת הרמב"ם עמש"כ דעל יותר משיעור ת"ק על ת"ק אמה בהר הבית אין להוסיף לקדושת עזרה, אבל דאי דעל קדושת מחנה לוייה מחוץ לת"ק על ת"ק אמה שבהר הבית מותר להוסיף כנ"ל. וראה ברש"י יחזקאל מ"ב דהר הבית דלעתיד יהיה ג' אלפים אמה, ועיין רד"ק שם. וע"ע במהרש"א ב"ב עב ב ד"ה ירושלים. וראה עוד להלן הערה 11. והנה בתפא"י מדות פ"ב אות ב' כתב שהריוח של ת"ק על ת"ק בהר הבית היה בתוך חומת הר הבית. אולם ברש"י ומצודות יחזקאל מב טו כתבו שהמדה הזו היה סביב היקף הר הבית מבחוץ.

3. הגה מה שכתב ולא ישב בעזרה, צ"ע דהא אפילו הכניסה אסורה לשם ואפילו לחיל. וראיתי שכבר עמד על זה בפאת השלחן סימן ג' אות כ"ה וכתב וצ"ל דסידר בכה"ג כשנוהר אדם מטומאת מגע (מת) ואינו טבול יום, דמ"מ לא ישב כו'. ול"נ דמשכחת לה נמי אפילו בהר הבית ממש כגון בבית בנוי על הבית ופתוח לעזרה כפי מה שכתבו בתוס' יומא כה ב דלשכות הבנויות בהר הבית ופתוחות לקודש אסור לישב שם, הביאו המל"מ בה"ו, וא"כ יתכן איסור ישיבה אף בהר הבית בכה"ג גם כהיום. והנה בזבחים נו א מבואר דבכה"ג אסור גם הכניסה לשם משום טומאה מדרבנן כדין עזרה ודוק.

4. ותמוהין מאד דברי המחבר שם שרצה לומר אף בדעת הרמב"ם שאין בו איסור כרת, רק איסור תורה משום מורא מקדש, והוא נגד כל הראשונים והאחרונים שכתבו מפורש בדעת הרמב"ם דיש איסור אף בזמן הזה להנכנס שם בטומאה. והוא פלאי. וראה גם בנוב"ק או"ח סימן ל"ה בסופו. ובדעת הראב"ד ראה עוד בבית רידב"ו סימן ל"ח שכתב ג"כ דלהראב"ד אע"פ שאין בו כרת, מ"מ אסורין לילך לשם כדמשמע בע"ז נב ב. וע"ע בחוברת הדביר תרפ"א קובץ ג'—יב מהגרי"מ טוקוצינסקי ז"ל. ועיין גם בסדור הגריעב"ץ (לפני תפלת שמ"ע) שכתב דבמקדש אסור לעמוד בזמן הזה. וראה בהגהות הריעב"ץ ברכות ל, א שכתב לפרש על מה שאמרו בגמרא שם היה עומד בבית קדשי הקדשים, דהכוונה בתפלת כהן גדול ביהכ"פ בבית החיצון, דהמכוון בין ב' הפרוכת, או בגווי אחרינא ע"ש.

ונעתיק כאן מש"כ בספר שערי ירושלים (נדפס בשנת תרל"ט) וז"ל השר והטפסר מו"ה משה מונטיפיורי יצ"ו היה היהודי הראשון מחורבן הבית עד הנה שנכנס למקום המקדש ופיזר ממזון רב על זאת שנטל רשות מהשולטאן ונתן ממזון רב להפאשא של ירושלים שילך עמו עם אנשי חיל ולשאר גדולי

הישמעאלים נתן מתנות רבות, ועשה נגד רצון כל היהודים אשר בירושלים כי התרו בו שאסור לזר ליכנס שם, ובפרט בזמן הזה שכולנו טמאי מתים, והוא אשר לא כרת. ובספר וילקט יוסף מחברת י"ג סימן קל"ד כתוב שמרן הגר"ש סלאנט וצ"ל הוכיח אותו על פניו על שנכנס בשגגה למקום המקדש.

5. והנה בדרך הקדש שם נשאר בצ"ע על הכפתור ופרח שאסר להכנס בהר הבית, הא אחר הטבילה כדין מותר לו להכנס לשטח הר הבית, וכן הביא שם מירושלמי פ"ק דחגיגה דמבואר שם דטבול יום מותר להכנס בהר הבית, ושכן כתב הרב בצלאל אשכנזי בהגהותיו על תמיד דלא נאסר בכל מחנה לויה רק בעזרת נשים, ומ"מ מסיק דאף שמותר להכנס להר הבית כשיטבול וכ"צ מסתימת הפוסקים, וכן כתב הרב המהרי"ט ז"ל, עם כל זה למי שנהג איסור ולא ידע טעמו, אין להתיר. וכן בחזון נחום [הובא במעשי למלך מהגאון ר' ישעיהו זילברשטיין ז"ל ח"א על הרמב"ם פ"ו הט"ו] דחה הסברא שהכפופ"ס ס"ל דבכל הר הבית אסור לטבול יום, והוא כתב לתרץ כי אנו מחזיקין עצמנו כובים וצריכין לספור ז' נקיים ולטבול במים חיים והערב שמש, ואין הכל בקיאים בכך. אולם מפשטות דברי הכפופ"פ לא משמע כן, ועוד דמה יענה בנשים הטובלות כדין. ולכן נראה דהעיקר דגדרו גדר להזהר בזה מחשש שמא יבואו להכנס במקום האסור כמו אפילו בחיל שאין ידוע בדיוק מקומו, וכל שכן מחשש שמא יכנס במקום שיש איסור כרת כיון דלא מסיימי מחיצתא, וכן מצינו בכל הדורות שלפני לפנינו זה כאלף שנה שלא נכנסו אף לשטח הר הבית רק סובבו על שערי הר הבית וכמו שנביא להלן ציון 11. ומ"מ בשעת הדחק התירו אחר הטבילה כדין וכמו שמובא בספר „ירושלים" ג' שנכנסו היהודים למסגד אל אקצה להשפט שם עם הישמעאלים בענין בית הכנסת של הרמב"ן בשנת ה' רל"ו רל"ח בערך. [והנה הרא"מ לונץ שם כתב דבית הכנסת של הרמב"ן הוא בסמוך ונראה לביהכנ"ס שם חורבת ר"י החסיד. אולם זה עתה ראיתי בספר שערי ירושלים (תרל"ט) וז"ל: לצד דרום סמוך לשער ציון יש בבטן החומה מחילות זו למטה מזו וגקראת בית הכנסת של הרמב"ן אשר ישב ולמד בבואו לירושלים. ואני הייתי כמה פעמים לפנים, וראיתי על הכותל נחקק באבן אותיות, אולם מחמת יושגן לא יכולתי לקרותם].

ויש להעיר דאף להטוהורים מטומאת מת, יש עוד אוהרה להכנס להיכל משום ואל יבא בכל עת אל הקדש, והנכנס לקדש הקדשים יש חיוב מיתה גם כן, ולפי מה שכתב בחיגוך מצוה קפ"ד נוהג זה גם בזמן הזה.

6. וז"ל שם אין ספק כי האבן הזאת אשר תחת הכפה הוא האבן השתיה אשר עליה היה הארון בבית קדש הקדשים לצד מערב. ומיישב שם מה שבימינו האבן הזאת גדולה ביותר ממה שנזכר בחז"ל. וכן באגרת הרע"ב (באגרות ארץ

ישראל עמוד 134) כתב ורבים אומרים כי היא תחת כיפה אחת יפה גבוה כר ואיש לא יבוא שמה).

אולם פשיטותא דמרן הרדב"ז, גסתרים מדברי עצמו שכתב דהחומה הדרומית היא חומת העזרה וכמו שנביא להלן, שהרי לפי דבריו אלו שהאבן שתיה הוא בכפת הסלע, וא"כ איך הוא מרחיק את כותל העזרה עד לשם, בעוד שכל הרוחב של העזרה הוא רק קל"ה אמה והוי תרתי דסתרי. אולם גם להאומרים שהחומה הדרומית היא החומה של הר הבית, ג"כ קשה לפמש"כ בתפארת ישראל פ"ב דמדות אות ו' בשם שלטי הגבורים דרוחב הר הבית מצד דרום היה רס"ה אמות [ולפי „חגוכת הבית" היה 250 אמה, ודרך הקודש כתב יותר מק"ע אמה]. ואם נוסיף לזה עוד 68 אמה (המחצית מן קל"ה) יהיה של"ג אמות, ולפי המדידות המרחק מהכפה עד החומה הדרומית הוא 243 מטר. שוב בא לידי חוברת אבן שתיה מרבי מיכאל הכהן בראור וראיתי שם שהאריך ג"כ לדחות בהחלט מה שמקובל שהאבן השתיה שבכפת הסלע הוא האבן שתיה שבקדש הקדשים. ומבאר על פי החשבון שמקום המסגד אינו מקום מקדשנו וקדש קדשנו בשום פנים ואינו אלא משטח הר הבית. והנה בכ"ח סימן תקס"א ובפאה"ש סימן ג' כתבו שקורע כשרואה הקובה של מקום המקדש, וכוונתם לכפת הסלע. ולפי האמור אינו רק משטח הר הבית. אולם גם הרואה הר הבית צריך לקרוע וכמו שכן נהגו מקדמת דנא לקרוע כשרואה כותל המערבי של הר הבית וכמ"ש גם הב"ח שם, וכן הבאנו בקונטרסנו דרישת צב"י בשם מרן הגרי"ל דיסקין זצ"ל, וכן המנהג, וכל זה דלא כמ"ש בספר ארץ ישראל עמוד ס"ט, ודין זה הוא גם כשרואה החומה המזרחית אף שאינו רואה רצפת העזרה. וכן יש להעיר עליו עמ"ש"כ שם בעמוד נ"א שמקילים שלא לקרוע בערב שבת ויו"ט אחר חצות, וכבר כתבנו במקו"א בשם מרן החזו"א זצ"ל שאמר לי שכן צריך לקרוע, וגם אישתמיטתיה דברי מרן הגרי"ל דיסקין זצ"ל בשו"ת מהריל"ד בקו"א אות קפ"ה שנסתפק שם אפילו ברואה בשבת אם יקרע למוצאי שבת.

7. וז"ל שם שאמרו הגויים שיש תחת הכפה מערה ושהמלכים הראשונים רצו לדעת מה היה שם ושלשלו בני אדם לתוכה ומתו וסגרו אותה ומלאוה עפר, עד היום הזה אין אדם יודע מה יש שם. וקרוב אצלי שנאמר להם או שמעו שהארון גנוז שמה, ולפיכך היו חופרים אולי ימצאו אותו, ולכן הושפל קרקע הר הבית ונתגלית אבן השתיה. אולם דבר זה פלוגתא ביומא נג ב אם הארון נגנו במקומו או בדיר העצים שהיה במקצוע צפונית של עזרת נשים כמבואר במשנה שקלים פ"ו מ"א. ובדרך הקדש להגר"ח אלפאנדרי שכתב שחששו לעבור דרך שער ההוא (באב אלקאטנין) משום דשם ארון נגנו. וזה תמה מאד.

8. וראיתי בהר צבי עמוד רנב שכתב דגם הרדב"ז סובר דכותל המערבי

הוא מהר הבית, דאל"כ למה שיער מהכפה, ישער מחומת הכותל המערבי. וצ"ע דא"כ מה חשש לעליה על המרפסות הלא שטח הר הבית במערב הוא ס"ג אמה, וזה ודאי שהמרפסות לא היו ארוכות ומשוכות כל כך לפנים, א"ו דבתחילת דינו היה סבור ג"כ שהוא מכותל העזרה, אך היה סבור דאינן רחוקות כל כך מהכיפה. ובאנציקלופדיא תלמודית כרך ה' ערך גגין ועליות עמוד קלה (57) לא דק לפ"ו בלשונו במש"כ בזמן הזה.

9. הנה מצינו גם ביחזקאל מ טו שער האיתון. אבל שם הוא מצד מזרח הר הבית לרד"ק, ולרש"י והגר"א הוא ממזרח לעזרת נשים. וכ"ה בפ"י הרא"ש ריש תמיד. ובתוס' זבחים לב א כתבו שהוא שער נקנור. ובאנציקלופדיא תלמודית כרך ג' ערך בית המקדש ע' רלה, ב שכתבו ששער נקנור הוא בעזרת נשים, הוא ט"ס.

וכאן אמרתי להעיר במה שמובא בזבחים גד ב סבור למבניה, "לבית המקדש" בעין עיטם דמדלי, "שהוא מקום גבוה" אמרי ניתתי ביה קליל, נעשה אותו נמוך מעט ונבנהו בירושלים שהיא למטה" כדכתיב ובין כתפיו שכן. ואבע"א גמירי דסנהדרין בחלקו דיהודה ושכינה בחלקו דבנימין ואי מדליגין ליה מתפליג טובא, מוטב דנתתי ביה פורתא כדכתיב ובין כתפיו שכן, "האי דלא בנאה בעין עיטם משום דרחיק שם נחלת בנימין מנחלת יהודה יותר משיעור הר הבית ו[אי] אפשר לסמוך לשכת הגזית לעזרה ואנן בעינן סנהדרין בעזרה". וברש"י שם כתב בעין עיטם, נראה בעיני שהוא מעין מי נפתח האמור שם אחר עליית ההר אשר על פני גיא בן הינום אשר לא נכתב ירידה בינתים. וכ"כ הרד"ק יהושע יח, כת. (וזהו דלא כהמכנים ליפתא של היום מי נפתח, והבן. ובלוח ירושלים תש"י מובא מהגרש"ז בהר"ן לעווי זצ"ל שכתב דלדעתו הוא צלע הגולף הנזכר ביהושע שם). והנה ראיתי באדמת קדש דף כו א בהערה ב שכתב דעין עיטם הוא הנקרא כהיום ברכות שלמה. וכ"כ הרא"מ לונץ בהערות לכו"פ פ"ו עמוד צט. ותמוהים הדברים דעל כרחק צ"ל שהמקום הזה הנקרא עין עיטם היה קרוב להר הבית, שהרי לא יתכן שדוד המלך ושמואל הרואה יטעו חלילה ורצו לבנות את בית המקדש במקום מרוחק כל כך מהר הבית, שהלא בודאי לא געלם מעיניהם מקום הר הבית אשר שם נעקד יצחק אבינו ובו התפללו האבות, רק שדנו במקום המדויק של ההר היכן לבנותו והבן. וראה בחת"ס י"ד סימן רל"ה. ועוד דביומא לא אמרו שעין עיטם גבוה מקרקע עזרה כ"ג אמות, וכהיום הגובה שבין בריכות שלמה וחצר המקדש הוא הרבה יותר. [שור"ר באבן עזרא תהלים קלב ו שכתב על הפסוק הנה שמענוה באפרתה ח"ל והנכון בעיני כי בימים שעברו היו אומרים בני איש ששמענו מפי נביאים כי המקום הנבחר קרוב הוא אל בית לחם אפרתה, רק המקום לא נודע אם מזרח בית לחם או מערב

או לצפוננו או לדרומו, וידוע כי עד היום אין בין ירושלים ובין בית לחם רק כמו ג' פרסאות, וצ"ע]. שו"ר בכפ"פ פ"ו שכתב והררי ציון הם: הוא בעצמו והר המוריה והר הזיתים ועין עיטם.

וראה גם כן לד"ר זאב וילגאי בספרו „ירושלים" עמוד 135. שוב בא לידי ספר תבואת הארץ וראיתי שם בפרק ז' עמוד שנ"ח שעמד בזה וכתב ג"כ כי תכונתו גבוה יותר מכ"ג אמות, והוא כתב שהוא על יד הר הבית (שע"י המחכמה) אשר שם הגיע הצנור מים מעין עיטם וכינהו עין עיטם על שם מקום מוצא המים. וכתב שם בשנת תר"ה פיננו הישמעאלים מקום אחד אצל כותל המערבי סמוך למחכמה הנזכר ונמצא למטה בתוך הארץ כמו מערה גדולה ובנין גדול ובתוכו ברכה גדולה של עין עיטם ומשם עולים המים למחכמה.

ובאגרות ארץ ישראל מאת א. יערי (עמוד 78) אגרת ט"ו מרבי שמואל בן רבי שמשון משנת תקע"א שבא לארץ בשיירה וביניהם הר"ש משאנץ ור' יונתן הכהן מלובלין כתב: ונבוא להשתטח עד לפני העזרה וניפול על פנינו לפני שער שכנגדו מבחוץ מרוח לעין עיטם הוא בית הטבילה לכהנים ושמה שער שכנגדו דכותל מערבי ומיסוד הכותל כעין אולם גדול אחד אשר ביסוד ההיכל ושם באים הכהנים במחילה לעין עיטם והמקום ההוא היה בית הטבילה כנ"ל, הישמעאלים מכבדין זה המקום (הר הבית), ואין בו רק היסוד בלבד, ומקום אשר היה שם הארון עדיין קיים.

ובאגרת הרע"ב עמוד 134 כתוב: ובקרב מזרחית צפונית של בית (כהיום) סתום הוא באבנים והוא מתחת למחכמה) שם פינה אחת מאבנים גדולות מאד ונכנסתי תחת הפנה ההיא ושם בנין גדול בנוי על גבי עמודים גדולים וגבהים והעמודים רבים מאד עד שנלאיתי מהלוך עד סוף כל הבנין ההוא כי רב הוא, והוא מלא עפר אשר השליכו שם מהריסות הבית, ובית המקדש עומד על אותם העמודים ובכל עמוד ועמוד יש נקב להכניס בו חבל ואומרים כי שם היו קושרים האלים והפרים של זבחים.

ובמאסף „ציון" תרפ"ט עמוד 100 כתב מר יצחק יהודה יחזקאל: וזה מה ששמעתי בילדותי על אודות מחילה זו מהגאון מוהר"ר שלמה זלמן בהר"ן לעווי ז"ל כאשר חפרו אנגלים אצל כותל המערבי הזמינו את הגאון מוהר"מ אירבך בעל אמרי בינה לבוא אל מחילה זו וילך שם יחד עם הרש"ז לעווי וירדו בה, והאנגלים מאירים לפניהם בפנס, הם באו אל אולם גדול מאד וגבוה ולו ארבעה פתחים לארבע רוחותיו וכל פתח פונה לאולם פנימי כמוהו אשר גם הוא יש לן פתחים לארבע רוחותיו כו וילכו מאולם לאולם עד שהגיעו לאולם ובו קיר גדול ואבני חוליתו גדולות ומשולבות זו בזו וידו אבן בו ועברו רגעים אחדים עד אשר הגיעה למים, וכן הלכו הלאה עד הגיעם למקום כתוב בו בעברית כי

אסור ללכת הלאה. ואינו ידוע אם ר"ל שהאחרים היו פתוחות לקדש הכתב הוא קדמון, או שהחופרים כתבו זאת מטעמים ידועים להם.

הגרי"מ טוקוצינסקי כותב: את עומק הכותל המכוסה ראו הרבה מרבני וחכמי ירושלים בשנים קודמות בעת שהיה פתוח בחצר שבשמאל הכותל פתח כניסה שדרך בו זחלו וירדו במורדות, מאז החלו לזרוע שנאה בין היהודים לערבים ופתח זה נסגר, אפשר לראותו כשזוחלים דרך המרתף בחצר שהיה בו „בית תבשיל שטרויס" סמוך לשער השלשלת, שם זחלנו גם אנחנו בלויית חלק מחכמי ישיבתנו הק' וראינו חלק גדול בחלק שהוא מראה האבנים שחורות כאילו פחמו מענן אש, ושם יש מקום לחדור ולרדת גם מתחת להכיפין שמתחת להר הבית, ואע"פ שהמחילות של הר הבית לא נתקדשו, לא הרשיתי לאחדים מאמצי הלב שחפצו לרדת בסולמות של חבלים ולחדור לתחת הר הבית, לא רק מחשש שמא יגיעו גם למחילה של תחת העזרה שנתקדשו, אלא ביותר מחשש סכנה גדולה שבמקום הפתחים הללו. וראה עוד להלן ציון 11. וראה עוד במאסף „ציון" ג' תרפ"ט עמודים 104–107 במאמרו של מר יהודה יצחק יחזקאל „כותל-המערבי".

10. והנה בהמשך הכותל המערבי, רואית כעת יסוד מאבנים גדולות מחוץ לחומה הדרומית. אך יתכן שבשעה שבנה המלך סולימן את חומת העיר עלה בדעתו מקודם להוציא מחוץ לחומה את כל הצד הדרומי של הר הבית, ואח"כ חזר בו משום מה והכניס בשטח העיר חלק מהר הבית. כמו כן אנו רואים גם במזרחית דרומית יש המשך מהחומה המזרחית, ויתכן ג"כ מהטעם הנ"ל שרצה מקודם לכלול את כל הדרום של הר הבית בתוך החומה, וחזר בו מטעם שאינו ידוע לנו. מובן שכל זה אינו אלא השערה בעלמא. אגב כעת גם בחפירות בקרן דרומית מזרחית החומה חשפו עוד אבני חומה גדולות.

11. ובוה אמרתי להסביר על מה שאנו רואים בזמננו שבצד הצפוני יש שטח גדול מחוץ לשיעור של שטח הר הבית המקודש שהוא על היותר 300 מטר. והוא דהנה במלחמות היהודים ליוסף בן מתתיהו עמד 301 כתב ואחרי כן פרצו בחומת הצפון והוסיפו על התחום המקדש כמדה אשר היה בה אחרי כן כדי להקים חומה מסביב למקדש. ובעמוד 306 כתב והבירה (מצודת אנטוניה) נמצאה בקרן הפינה אשר בה נפגשו שני אולמות המקדש הראשון (הר הבית) אשר לרוח צפון והאולם אשר לצד מערב, היא נבנתה בראש סלע גבוה חמשים אמה ותלול מכל עבריו ובנינה היה מעשה ידי המלך הורדוס כ"י במקום אשר נגעה המצודה באולמי הר הבית נמצאו מדרגות ממנה לשני הצדדים ובהן היו אנשי צבא המשמר יורדים, „כי תמיד חנה שם מצבא הרומאים" ועומדים חמושים באולמים למועד החג לשמור על העם פן יפרוץ בקרבו מרד כו. ולפי זה מבואר

שפיר על נכונה כי המבצר הזה היה בתחילתו מחוץ לשטח הר הבית, ואח"כ פרצו בחומת הר הבית הצפונית כדי להסמיכה אל המצודה הזו. ובוה אפשר עוד לומר כי הגנה הרוחב בצד דרום הוא 283 מטר ומצד צפון הוא 321 מ' (וי"א 317 מ'), נראה ג"כ מטעם הנ"ל שבצד צפון מערב הרחיבו קצת משטח הר הבית לצד מערב ששם היה המצודה כנ"ל. שו"ר כדברי בחוברת אבן שתיה הנ"ל וז"ל ואשר ליתרון הגדול של המדה בין צפון לדרום שפה אחת ודברים אחדים לכל החוקרים שלא נכנס במדתם של חז"ל מה שנוסף על הר הבית ע"י הורדוס שספח עליו את מצודת אנטוניה שהיא נכללת עכשיו בתחום מקום המקדש. ושם כתב בשם החכם החוקר ד"ר שמואל קרויס בספרו ארכילוגיה של התלמוד בנוגע להשוואת מדת האמה שבש"ס למדת המטר שלנו שישנה דעת יחיד אחת שהאמה בת ששה טפחים של חז"ל היא 56 ס"מ שלנו, ועל יסוד דיעה זו אפשר להתאים מדת הר הבית שבמשנה למדת הר הבית שבזמננו. עוד מביא שם שמה שאנו מוצאים בזכרונות שנאספו ע"י הח' דינבורג במאסף „ציון“ (ספר ג' ירושלים תרפ"ט) שהיו להם לאחב"י במשך כמה דורות אחר החורבן בתי מדרש ותפילה בהר הבית, ולא הקפידו על הטומאה, כי אפשר שהיה כל זה בחלק הצפוני של הר הבית מחוץ לגבול של ת"ק על ת"ק אמה, שהוא כחול גמור לגבי הר הבית המקודש ע"ש. אולם מכיון שאין לקבוע בזה מסמרים, יתכן שאחרי ההוספה מצד צפון ע"י הורדוס החמירו לנהוג גם שם בקדושת הר הבית, דאף דאין מוסיפין על העיר ועל העזרות אלא באורים ותומים, ובבית שני לא היה אורים ותומים וכמש"פ הרמב"ם בהל' בית הבחירה פ"ו הי"ד וכרב הונא בשבועות טז א, מ"מ מדרבנן אפשר דגזרו עליה שלא להכנס בטומאה כמו בהר הבית, וכמו שגזרו אף בחיל ובעזרת נשים מפני שסמוך לעזרה, כל שכן הכא שלא היה שום דבר חוצץ בין שטח זה שנתוסף לבין שטח הר הבית המקודש. (וראה שבועות טז א שני בצעין היו בהר המשחה תחתונה ועליונה, תחתונה נתקדשה בכל אלו כו' עליונה שלא היתה קדושתה גמורה עמי הארץ נכנסין לשם ואוכלין שם קדשים קלים כו'. ובאמת יש להבין איך נתנו להם לאכול קדשים קלים בחוץ, אך אכ"מ). וגם יש לומר דלענין הוספה על הר הבית שאין בו תוספת קדושה על ירושלים רק תוספת טהרה הוספה על מחנה לוי, כמש"כ בתוס' יומא ה, ב ד"ה דאי, הבאנו דבריהם להלן ציון 15, זה אפשר שיכולין להוסיף בלא אורים ותומים. ובהכי ניחא הא דבריש סנהדרין ובשבועות שם אמרו רק אין מוסיפין על העיר ועל העזרות, ולא נאמר על הר הבית, וכבר העיר בזה הרש"ש בסנהדרין, וכ' ואולי אין להוסיף על ת"ק אמה בהר הבית. אולם כבר הבאנו לעיל ציון 2 מספר מקדש דוד דפשיטא ליה דכן יכולין להוסיף על הר הבית. ולדברינו ניחא דעל הר הבית שאין בו רק תוספת טהרה א"צ

לכל הנ"ל. ובוזה יתיישב מה שהקשו תוס' שבועות טו א בד"ה ויוצא, דהר הבית היכי קדיש שאין דבר נאכל בו שיוצא בו נפסל, ויש לו קדושה בפני עצמו שהוא מחנה לוויה. ולדבריגו נוחא דא"צ קדושה מיוחדת שהוא בכלל קדושת ירושלים. וגם יש לחוש לדעת הרשב"א בשבועות שם שפסק כרב גזמן באחת מכל אלו תנן, ויש איסור תורה או עכ"פ מדרבנן ליכנס שם בטומאה. וכן צ"ל לדעת הראב"ד וש"פ. שו"ר בקונטרס בשעריך ירושלים שכתב ג"כ שנתקדש בקדושת הר הבית, אך לא העיר מכל הנ"ל. שום בא לידי המאסף ציון הנ"ל ושם במאמרו של מר ב. דינבורג, "בתי תפלה ומדרש על הבית" אחר שהביא מכמה מקומות שהרשות ניתנה ליהודים להתפלל בהר הבית, כתב בסכום דבריו בעמוד 87 דמקומו של בית תפלה זה היה מסביב לכותל המערבי על יד שער השלשלת של היום כנראה באותו מקום שעכשיו נמצא בית ה, מחכמה" (בית המשפט הדתי של המושלמים) או דרומה קצת, הכותל המערבי שמש בתור עמוד למתפללים. הבית הזה נבנה בימי עומר והיה ברשותם הגמורה של היהודים עד ימי החליף אל-מאמון. הזכרון של בית כנסת זה היה חי זמן רב, ורק החורבנות בארץ בימי מלחמות צלבנים והתתרים שהפסיקו את שלשלת המסורת היהודית בארץ, השכיחו את הדבר. ובהערה 178 כתב ויש לשער כי ספורו של הרמב"ם על כניסתו לבית הגדול והקדוש, מתיחס למקומה של אותה בית תפלה. (ובעמוד 79 בהערה 135 כתב: הבנין הנוכחי של המחכמה הוא אמנם מתקופת הממלוכים, אולם אין ספק שהוא בנוי על מקומו של בנין עתיק ועל זה מעידה ג"כ הבריכה הקטנה שמימיה באים על ידי צנור מברכות שלמה, ואפשר שאותה אבן נקובה (שמוזכיר הנוסע מבורדו שהיה בירושלים בשנת 333 שהיו מקוננים כנגדה) היא חלק מן הצנור הקדום ההוא, וכידוע השתמר עד עכשיו המנהג שהיהודים הולכים בימי החגים להתפלל על יד בית המחכמה ובתוכו ועל פי רוב הולכים שם להתפלל מוסף. ושם במאמרו של מר יצחק יהודה יחזקאל בעמוד 102 מביא בשם ספר שערי ירושלים כי בצד הצפוני של הכותל המערבי (ושכהיום סילקו את המחיצה המבדלת) היה לו להרדב"ז שם גילוי שכינה]. ובמאסף, "ציון" שנה כ"א תשט"ו עמוד 62 מביא מר ב. דינבורג שהיה ליהודים בית תפלה במקום שהיה אחר כך מסגד אל אקצה. וכן מראים כתבות יהודיות שנמצא שם ע"י היהודים שבאו עם הכביש הערבי. וראה להלן ממאמרו של מר יצחק יהודה יחזקאל.

אולם זאת ראיתי שם במאסף, "ציון" ספר ג' במאמרו של פרופ' ל. א. מאיר, "כתבות יהודיות בצפון הר הבית" עמודים 22—25 שכתב שבמדרשה, "אסערדיה" אחד הבניינים הדתיים הקטנים המרובים התוחמים את הצד הצפוני של הר הבית כתא שבו קבור המייסד הסוחר מגיד ארדין עבד אל-גני אל אסערדי, בנויות

בקיר הדרומי שתי אבנים גדולות ויש שם כתבות יהודיות, מקום זה היה איפוא ודאי אחד ממקומות התפלה שבסביבות הר הבית, שכפי שידוע לנו ממקורות שונים היו היהודים רגילים לכה"פ בתקופה הערבית לעלות אליהם ולהתפלל ליד שטרי הר הבית. כדאי להזכיר שבצפון הר הבית יש שם כמה שמות יהודיים לבנינים מושלמים כמו „מנזר הלוי“, „מנורת בני ישראל“, „ברכת בני ישראל“ ו„שער השבטים“. כתבות אלו שיש לראותן בעיקר כשריטות מתקופת ימי הבינים חקוקות בידי חוגגים יהודים מארצות שונות שבאו להתפלל באחד השטרים של הר הבית מחוזה, ובכל זאת בקרבת מקום אליו, מקיימות את הידיעות ההסטוריות שהיהודים לא היו רגילים בתקופה הזאת לדרוך על אדמת מקום המקדש. הרי שגם הוא משער כדברינו שאף בצפון הר הבית לא נכנסו הוא מחשש קדושת הר הבית. ובהמאסף „ציון“ ספר רביעי (תר"ץ) בעמוד 140 מאת א. ל. סוקניק כתב שהחדר הזה נמצא במקום הברירה (מצודת אנטוניה) וקרוב לדאי שהאבנים הגדולות הגן שרידים ממנה.

והנני להעתיק בזה ממאמרו הנפלא של מר יהודה יצחק יחזקאל „כותל המערבי“, ושם בעמוד 108 כתב: היהודים לא חדלו מלבקר את בית ההיכל החרב, כך היו יודעים כל המקומות הקדושים גבוליהם וסימניהם, היינו העזרות המזבח ההיכל קדש הקדשים מקום אבן השתיה כו, ידיעת מקומות הקודש ההם לגבוליהם ומצריהם, היא אי אפשרית מבלי מסורת וקבלה איש מפי איש דור אחר דור אשר מסרו הראו לבאים אהריהם את גבולות המקומות הקדושים וסימניהם בדיוק. הם ידעו את כל זה עד מחצית המאה הראשונה לאלף הששי הזה, כי כאשר בא הרמב"ן כתב „זה מחריב ועוקר את הגבולין, וזה מציב ומקים אלילים“, וכאשר בא האלמוני תלמידו של הרמב"ן תאר כל המקומות הקדושים אחד לאחד. אך המושלמים בבואם לבנות בניניהם בהר הבית וערו עד היסוד את יסודות המקומות הקדושים והשחיתו ובלעו את פני קרקע בית המקדש והשוו את אדמתו עד שלא נודעו עוד המצרים של מקומות בית המקדש וגבוליהם, כי ידוע שבית המקדש לא היה במישור כי אם היו עולים אליו כמו שמבואר בהלכות בית הבחירה פ"ו, ועתה הוא כולו מישור ומקומו נמוך מהעיר. ובעמוד 107 כתב ברור בהחלט ונעלה מעל כל ספק שאבותינו עד ימי הרמב"ם ז"ל ועד בכלל היו גכנסים להר הבית כו, כניסתם להר הבית בימים הרבים ההם הוא אחד מהטעמים העיקריים אשר בגללם לא נזכר הכותל המערבי רק מעט כל ימי האלף החמישי, ואין לנו אלא לומר אחת משתים, א' לומר שהיו בהם כאלה שנכנסו בטומאה בסברם כי קדשה רק לשעתה [וכדעת המאירי בבית הבחירה לשבועות ע' 29 ראה להלן]. ב' שנכנסו רק עד החיל, מפני זה לא הזכירם לא הרמב"ם ולא הראב"ד ואף אחד מהם לא אמר: פוק חני

מאי עמא דבר. והרמב"ם ז"ל נכנס להר הבית רק עד החיל כו'. ואחרי שנתפשט ספר היד החזקה להרמב"ם ז"ל בכל תפוצות הגולה קיימו וקבלו היהודים עליהם ועל זרעם להיות עושים כדבר ספר משנה התורה שהורה רבינו משה ז"ל, ומיום שנעקרו הגבולים של מקומות הקודש ונעלמו סימניהם, חדלו מלהכנס להר הבית מחמת אי ידיעת מקום הסורג ואיה איפוא גבול החיל כו'. ושם בעמוד 122 מביא מרבי שמואל בן פלטיאל (ד' תר"מ) וממסעות ר' בנימין מטודילה (ד' תתקכ"ח) שהיו מתפללים ליד כותל המערבי שהיו קוראים אותו שער הרחמים. ובעמוד 127 מביא מהמקובל ר' יצחק חילו (ה' צ"ג) ספור המעשה על דבר גלוי בית המקדש ע"י עמר אל האטיב (ד' שצ"ח) על ידי נקוי החרבות שעשאוהו הנוצרים למקום אשפה וזבל. ועפ"ז כתב כי כל הספור שכתב הר"מ חאגיו באלה מסעי (וכ"כ הרא"מ לונץ בהערות על הכפ"פ עמוד צ"ד הערה 2) ע"ד גילוי הכותל המערבי ע"י השולטן שלים (ה"א רע"ז), אינו אלא דברי אגדה, כי הכותל המערבי הרי הוא גלוי ועומד מימי החורבן ועד הנה, והישמעאלים שהגידו זאת להר"מ חאגיו החליפו את עומר בן אל האטיב בשולטן שלים, ראה שם בארוכה.

ונעתיק כאן עוד מכמה אגרות מא"י המוכיחות שנהגו שלא להכנס להר הבית רק להתפלל על שעריו. באגרות ארץ ישראל (מאת א. יערי) באגרת רבי שמואל בן ר' שמשון (ד"א תתקע"א) שבא בשיירה עם רבי יהונתן הכהן מלונל בעמוד 78 כתוב: ונבוא להשתטח עד לפני העזרה ונפול על פנינו לפני שער שכנגדו מבחוץ מרוח לעין עיטם ושמה שער שכנגדו הכותל המערבי כו'.

ושם בעמוד 68 באגרת הגאון ר' שלמה ראש ישיבת גאון יעקב בירושלים (לפני כאלף שנה לערך) כתב: ולסוכב שערי המקדש כו', ובעלותם אל הר הזיתים כו' מול היכל ה'.

ובאגרת הרמב"ן (ה"א כ"ז) כי עליתי אל הר הזיתים המכוון כנגד הר הבית כו'. ושם כנגד בית המקדש קראתי חרוותיו בבכיה רבה כאשר נבא. ושם כתב ובכואי כנגד הר הבית הגדול והקדוש כו'.

ושם בעמוד 51 באגרת ראשי עדת ירושלים אל הגולה (לפני 900 שנה לערך) וזה תמיד בקשתנו כן במקדש מעט כן בהר הזיתים בהקבץ אחינו בית ישראל אל ירושלים בחדש תשרי הוא ירח האייתנים לרצות אבנים לחונן עפרותיה לסובב על השערים להשתטח בתפלה ובתחנונים כו' ויתפללו על שערי ולא יהיה ממתה בידם, וקנו הר הזיתים אשר עמדה השכינה עליו כו' הוא המקום אשר נתפלל בו בימות החגים מול ד' ביום הושענא כו'.

ושם עמוד 97 באגרת ר' יצחק לטיף: כותל המערבי עומד לבדו על יסודו וכל שאר הבנינים יימר כבודו כו', במהלך הר הזיתים עליתי הלוך ובכה

ומשם ראיתי המקדש לפני כאשר הוא, אבל לא בפנים מהבתים כו', שערי רחמים נעולים בברזל לא נפתחו כו'.

ושם עמוד 134 במכתבו של רבינו הרע"ב מברטנורה (ה"א רח"ם) כתב: בבית מקדשנו לא יוכל שום יהודי להכנס, ואף כי פעמים רבות רצו הישמעאלים להכניס שם יהודים לתקן את בדק הבית נמנעים היהודים להכנס מפני הטומאה. עוד כתב שם: וכותל המערבי אשר הוא עדיין קיים, רצוני לומר חלק ממנו, אבניו הן אבנים גדולות מאד ועבות לא ראיתי כגודל האבנים ההן בשום בנין קדמון כו'.

ושם בעמוד 159 באגרת מתלמיד הרע"ב כתב: בתוך העיר סמוך לבית המקדש יש מקום פנוי וריקם, ילכו כל הקהל אחר התפלה להתפלל נוכח בית המקדש, כי משם יראו המקום הקדוש ונורא, וסמוך אליו יש מדרש שלמה המע"ה ולא יכנסו בהם רק ישמעאלים לבדם כו'.

ושם בעמוד 172 באגרת ר' ישראל מפירושא מירושלים (רע"ז—רפ"ג) כתב: ובכותל מזרח יש שער אחד שקוראין שער הרחמים ואומרים הישמעאלים הרבה פעמים בקשו לפותחו ולא עלה בידם ובקשו לסותמו באבנים מכל וכל ולא עלתה בידם ועשו למטה בארץ בנין כדי לסתמו ולא בנו כי אם עד הציה והוא סגור בשער של ברזל היינו דלתות ואין שום אדם נכנס מצד האיפור כו'.

ולפי כל הנ"ל היה נראה לי לומר דמה שכתב המאירי בשבועות הנ"ל „והמנהג פשוט ליכנס לשם לפי מה ששמענו“, אם אין כאן ט"ס וצ"ל שלא ליכנס, הנה הוא דן בזה ע"פ השמועה, אבל יש לומר כנ"ל דגם הנכנסים לא נכנסו רק עד החיל, וגם אפשר לומר דכל השטח שעל יד השערים כנוהו בשם הר הבית, כי הלא גם שם הוא חלק בלתי נפרד מההר, דע עוד כי במאירי סוף עדיות כתב להלכה כהרמב"ם דקד"ר קדשה לעתיד לבוא, ואולי זו אחרונה היא.

12. ראה בקונטרס בשעריך ירושלים שכתב דהוא שער ברקלאי דרומית לכותל המערבי שנתגלה אחר זמן הכפתור ופרת, ולא כמש"כ הרא"מ לונץ בכר"פ פ"ו עמוד צג שהוא שער השלשלת. ובעמוד 27 כתב שלדעתו הוא שער השלכת הנזכר בדהי"א כו טז, והוא הנקרא שער הכהן, על היותו מיוחד רק לאנשי המשמר הכהנים, המובא במדרש שה"ש ב כב הנה זה עומד אחר כתלנו אחר כותל המערבי של בית המקדש למה שנשבע לו הקב"ה שאינו חרב לעולם, ושער הכהן ושער חולדה לא חרבו לעולם עד שיחדשם הקב"ה. והשער הזה היה גלוי גם בזמן קדום (ד' תרפ"א) עיי"ש שהביא ממכתבו של בן מאיר ראש ישיבת ארץ ישראל שכתב ותפלתנו עליכם תדירה כו' בהר הזיתים מול היכל ה' כו ועל שער הכהן ועל שערי מקדש ה'. ובספר ירושלים עמוד 50 כתב ואין ידוע עכשיו מקומו הנכון של השער הזה.

שו"ר במאסף „ציון“ שנה י"ב ג"ד תמוז תש"ז במאמרו של י. פראוור עמודים 139—141 שכתב ששער הכהן הוא במזרח קרוב לפנה הדרומית מזרחית של הר הבית ואשר שם היה גם שכונה יהודית בתקופה הערבית.

13. ואמרתי להעתיק כאן מה שכתב בספר אדרת אליהו מהרב עמנואל חי ריקי בעל הון עשיר על משניות בהיות שאין הספר הזה מצוי ביד כל אדם וז"ל שם בקונטרס מי גדה, אחר שהאריך בענין שיעור האמה, כתב באות ל"ו „ואחר אשר זיכני ה' לבוא לדור פה ירושלים תוב"ב שהגעתי פה שמונה ימים קודם רה"ש של שנת תצ"ח והייתי כבן מ"ט שנה הייתי עסקן בדברים אלה וסבבתי את העיר ג"פ ומניתי כל הפתחים ובין הפתחים והסגורים הם כמנין הפתחים שנמנו בעזרא לא פחות ולא יותר. דגראה מזה דאף כי חומות העיר נבנו אחר כך ממלך ישמעאל שנים הרבה אחרי חורבן בית שני. מ"מ על היסודות הראשונות נבנו, ולכן בא פתח כנגד פתח, ומן הפתחים הסגורים הוא פתח המזרח של הר הבית שפה קוראים אותה שער הרחמים, אבל לפי המדות שמדדתי מצאתי היותה היא ממש שער המזרח הידועה, ואף כי מזווחתיה מחדש נבנו בבנין החומה אבן המשקוף שעליה שהיא כשני כיפות כזה בפטורי ציצים נראה לעינים היות האבן ההיא מוזן קדמון מאד. וכנראה שהם מצאוהו בארץ במקומו ועל רחבו בנו חומות הפתח ההוא שלפי דברי רז"ל רחבה היתה עשר אמות, הלכתי למדוד אותה ומצאתי כל אמה מאלו העשר היותה אמה ושני שלישים מהאמה הנזכרת, וכנראה שזאת היתה האמה של קדש בעת ההיא, וברוך היודע.

ובספר ירושלים עמוד 283 מובא מכתב שנשלח מירושלים במאה העשירית ובו כתוב: ואני מתפלל עליכם כר בכל העתים לפני שער הרחמים, ואני ניגש אליהם בכל (יום) שני וחמישי, וגם אל יתר השערים, ויהי רצון שתתקבל תפילתי עליכם. ושם על אחת האבנים בשער הרחמים נמצאה כתובת עברית „אברהם בר לולינא חזק“ כנראה נרשמה בידי אחד מעולי הרגל היהודים בימי הביניים. וראה עוד בהערת הרא"מ לונץ בכפ"פ פ"ו עמוד צ"ד בהערה 1 מה שערער בדברי הכפ"פ במש"כ בענין שערי הרחמים. וראה במשכנות לאביר יעקב שכתב דנגד שערי הרחמים נכון יותר להתפלל שהוא נגד ההיכל ע"ש.

14. וראה להגאון באבני נור יו"ד סימן ת"נ במה שטרח להקל על הגוהיגין להכניס ידיהם בפרצות שבכותל. והבאנו דבריו בספרנו המעשר והתרומה בסוף פרק א' (במהדורה קמא). ושם הבאנו בשם משכנות לאביר יעקב ח"ב שהעלה להלכה למעשה דכל הטמאים המשולחים מהר הבית אסורים להושיט ידיהם או ראשם בחורי הכותל המערבי ובפרצות שיש שם ושכן אמר לו מרן הגאון מוהרי"ל דיסקין וצ"ל. וכתב עוד וז"ל וסיפר לי שאר בשרי מ' נטע הירש

נ"י [הוא ניהו מו"ח הרה"צ רבי נטע צבי ווייס זצ"ל מגיד מישרים פעה"ק ירושת"ו (ראה אודותיו בסוף ספרי נטע הלולים) שהיה ש"ב של הגאון המחבר והיה מבאי ביתו של הגאון מבריסק זצ"ל] כשסיפר להרב הנ"ל שיש פרצות בכותל מערבי ומכניסים שם ידיהם ומניחים שם בגדיהם, חרד ואמר הגם שלא שייך איסור מעילה משום ובאו בה פריצים וחללוה (ע"ז דף נ"ב), מ"מ יש בזה איסור משום ביאה במקצת. וכן הסכים על ידו מרן הגאון האדר"ת זצ"ל וז"ל בתשובתו שם: וכל ירא וחרד לדבר ה' בודאי יחוש לנפשו שלא יושיט גם אצבע אחת בין סדקי כותל המערבי לבל יכשל חלילה בספק איסור תורה.

15. והנ"ל דמה שהתיר ליכנס לעליות אף שעכ"פ הוא משטח הר הבית אם נאמר דמיירי אפילו בלא טבל, הוא משום דס"ל דגגין ועליות שבהר הבית לא נתקדשו אפילו אם נכנו אח"כ, כמו בירושלים, וכרב בפסחים פה ב, וראה בתוס' מכות יב א ד"ה אילן ובמהר"מ שם שכתב לחלק בין אויר ירושלים לגגין, ועיין בתוס' יומא ח ב ד"ה דאי, שכתבו דהר הבית אין בו קדושה יותר מירושלים, אלא טהור יותר שהזב ובע"ק וכל מי שטומאה יוצאה מגופו אין נכנסין לו.

הנה באור שמח פ"ו מהלכות בית הבחירה ה"ז תמה איך שייך לומר דהאויר של הגג לא נתקדש ולאמור דרק האויר שבתוך הבית קדשו, זה מפליא המעיין עיי"ש מה שכתב לדחוק בזה.

אולם בבית רידב"ז סימן ל"ח כתב דהא דגגין ועליות לא נתקדשו משום דאויר מפסיק בין ירושלים עיי"ש. ובקובץ הדביר תרע"ט שנה א' קובץ א"ב מהגרי"א ציטרון חתן הצפנת פענח הקשה מהך דפסחים פא, ב שאמרו שם דאם נטמא מיעוטו שורפין אותו בחצרותיהן או על גגותיהן, והלא צריך שריפה במקום קדוש, וכיון דגגין ועליות לא נתקדשו, איך מותר לשרוף מותר הפסח על הגגות. וכתב שהקשה כן להגאון בעל אור שמח ואמר לו שגם הוא הקשה כן בילדותו ואינה בשום ספר, אך לא אמר לו שום תירוץ. והנה באור שמח שם אחר שכתב לחלק בין קרבן פסח לשאר קדשים קלים, כתב ובוה מתרצא מה שמקשין העולם אמאי לא רמי ממשנתנו דתני והנותר שורפין אותן על גגי עצמן, והלא מקום אכילתו שם שריפתו עיי"ש. אולם בצפנת פענח (כללי התורה והמצוה שנסדר על ידי) בערך גגו של היכל, כתב ליישב דהכוונה דאסור לשרופו חוץ למקום אכילתו, ולא שצריך לשרפו במקום אכילתו, והגג אינו חוץ ולא מקום אכילתו, ולכן מותר לשרפו בגג.

הנה ראיתי לרבינו הגרצ"פ פראנק זצ"ל בספר הר צבי שכתב וז"ל ובעיקר חידושו של הרידב"ו ז"ל דהאי עפר שלפני הכותל המערבי הוי כגגין ועליות שלא נתקדשו ולכן מותר לגשת לשם, יש לדון בזה טובא, מלבד דאין

הכרח לדבריו דזה הוי כעפר שעתיד לפנותו ואינו בטל, דאדרבה עד שיטרה עלינו רוח ממרום הרי הוא תחת רשותם. הנה זכינו בעזה"י בזמננו לראות בנפלאות תמים דעים שכל ארץ ישראל המקודשת שוחררה מעול זרים ובתוכם ירושלים העתיקה והר בית ה', וכבר עתה התחילו לחפור מסביב לכותל המערבי, וחשפו שם שרידי מבנים מזמנים קדומים אשר עדיין לא נתברר טיבם, וברוך העוזר.

16. מלחמת היהודים ספר ו' פ"ב, ד. ואמנם נמצאו בחפירות שני אבני גזית בשנות 1871—1935, כתוב עליהם ביונית זר לא יבוא מבפנים לסורג ולמחיצה שסביב למקדש, כל מי שיתפס דמו בראשו. האחת נמצאת באזור הצפוני של חצר המקדש בקרבת השער החשוך באב אל עטם, והשניה בקרבת שער האריות בעת הרחבת הדרך היוצאת ממנה. (ספר ירושלים לד"ר זאב וילנאי עמוד 384).

תשובה לשואלים

- א. עם שחרור העיר העתיקה ירושלים ושיבתה לשלטון ישראל, אין קורעין עליה אף שהיא עדיין חריבה ממעונותיה.
- ב. כשרואין את בית המקדש או אפילו הר הבית או כותל המערבי קורעין עליה כדין גם כהיום עד כי יכון הבית על תלו בב"א.
- ג. הרואה בית המקדש בחורבנו משתחוה כנגדו, ואומר: בית קדשנו ותפארתנו אשר הללך אבותינו היה לשריפת אש וכל מחמדינו היה לחרבה. וקורע, ואומר: ברוך דיין האמת, כי כל משפטיו צדק ואמת, הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט, אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא, ואתה צדיק על כל הבא עלינו כי אמת עשית ואנחנו הרשענו. ואחר כך אומר מזמור לאסף (תהלים ע"ט). ויש המוסיפין לומר הפסוק: בית גאים יסח ה' ויצב גבול אלמנה (משלי טו), וכשם שראיתו בחורבנו כך אזכה לראותו בבנינו בישוב ארמון על כנו. ויש המוסיפין לומר מתפלת הרמב"ן שקרא נגד בית המקדש בהופיעו שם ביום ט' אלול ה"א כ"ו. ואחר כך אומר: יהי רצון מלפניך האו"א שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ותן חלקנו בתורתך ושם נעבדך ביראה כימי עולם וכשנים קדמוניות. ואחר כך אומר מזמור פ"ד.
- ד. אין קורעין רק בגד אחד בלבד מצד השמאלי או הימני של הבגד כשיעור טפח אפילו בכלי, ובמעומד, ואסור לאחות הקרע, אבל מותר לתפרו תפירות שאינן מיושרות, ואפילו למחר.
- ה. לא קרע כשראה אינו קורע למחר.
- ו. גם כשראה בערב שבת או ערב יום טוב אחר חצות, קורע, מלבד בחול המועד.

ו. הבא מחוץ לירושלים אחר שלשים יום משראה בפעם האחרונה, קורע כדין. אבל הדר בירושלים אפילו עברו עליו שלשים יום משראה, המנהג שלא לקרוע. ומכל מקום יש לו לומר הפסוקים והתפלות כנ"ל. ויש מאנשי מעשה שנוהרים בזה שלא יעבור עליהם מלבקר אצל כותל המערבי יותר משלשים יום. ח. כפי המקובל משנות דור הכותל המערבי שלפנינו, הוא הכותל המערבי של הר הבית ומותר לגשת עד הכותל המערבי. אולם, לפי דעת גדולי וגאוני ירושלים מרן הגרי"ל דיסקין והגאון האדר"ת זצ"ל אסור להכניס ידיו בפרצות שיש בין אבני הכותל, אא"כ טבל במקוה כשרה כדין.

ט. הכותל המזרחי אשר שם שערי רחמים, מותר לגשת עד הכותל, וכן כתב הכפתור ופרח בפרק ששי שכן נהגו. (אם שהפאת השלחן מפפקא אולי נתקצר הר הבית). וכ"כ הרדב"ז בח"ב סימן תרצ"א. וכשרואה שערי רחמים אומר: טבעו בארץ שעריה אבד ושבר בריחיה מלכה ושריה בגוים אין תורה גם נביאיה לא מצאו חזון מה'.

י. לא יקל אדם ראשו נגד שער המזרח מפני שהוא מכוון כנגד בית קדשי הקדשים, ולא ירבה שם בשחוק ובדברי שעשועים וכל כיוצא, וכ"ש שלא ליפנות שם.

יא. הכניסה משער האריות מותרת. ויש נוהרין שלא להפנות הרבה לשמאלו משום חשש כניסה להר הבית. (וראה בקונטרסנו נבואה שעריך). יב. הכותל הדרומי אשר שם סוף הבנין הנקרא מדרש שלמה (מסגד (עומר) אל אקצה), בקרן דרומית מזרחית לדעת הרדב"ז שם הוא סוף העזרה, ויש הנוהרין מגשת שם. (וראה בקונטרסנו הנ"ל).

יג. כעת שהר הבית ביד שלטון ישראל ויש שם גישה חפשית, מן הראוי לחדש המשמרות להזהיר למי שרוצה ליזהר מגשת אל הקודש, ואסור להכנס להר הבית אפילו אחר הטבילה כדין מפני כמה חששות, וגם כי אין הכניסה להתפלל שם שוה בזולול הקודש (משפט כהן סימן צ"ו), וכאשר כן נהגו מקדמת דנא וכמו שהארכנו במאמרינו „נבואה שעריך“. ומי שמוכרח להכנס בהר הבית כגון חייל בתפקיד וכדומה (ראה בספר ירושלים ג') לא יכנס אלא בערך המקום שברור לו שלא היה שם אפילו החיל, וגם זה אחר הרחיצה והטבילה כדין, ויהלך שם בנחת ובאימה וביראה וברעדה, כי חייב אדם במורא מקדש, ואף בהר הבית, בחורבנו כמו שהיה בבנינו, ולא יכנס שם במנעליו ואסור לרוק שם, ולא יעשנה קפנדריא.

יד. שאר פרטי הדינים בעניני הקריעה והתפלות מבוארים בקונטרסנו דרישת צבי. ועוד ממורא מקדש ראה ברמב"ם בהלכות בית הבחירה.